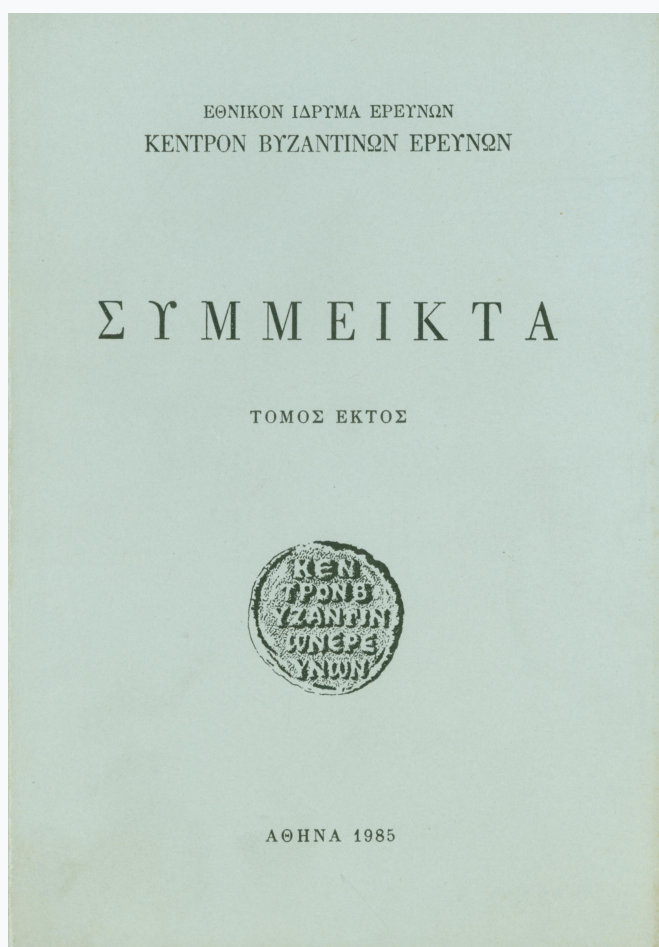

Byzantina Symmeikta

Vol 6 (1985)

SYMMEIKTA 6

Ἡ χρονολογία τῆς ἀναγόρευσης καὶ τῆς στέψης
τοῦ Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρεως

Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.697](https://doi.org/10.12681/byzsym.697)

Copyright © 2014, Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ Π. (1985). Ἡ χρονολογία τῆς ἀναγόρευσης καὶ τῆς στέψης τοῦ Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρεως. *Byzantina Symmeikta*, 6, 59–71. <https://doi.org/10.12681/byzsym.697>

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΕΨΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α΄ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ*

Μεταξύ των ρητορικών έργων του ιστορικού Νικήτα Χωνιάτη είναι και ο λόγος έκδοθεις ἐπὶ τῷ ἀναγνωσθῆναι εἰς τὸν Λάσκαριν κϋρ Θεόδωρον βασιλεύοντα τῶν ἐσίων Ῥωμαϊκῶν πόλεων, ὅτε οἱ Λατίνοι κατεῖχον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὃ δὲ ἐκ Μυσίας Ἰωάννης κατέτρεχε μετὰ Σκυθῶν τὰς δυσικὰς Ῥωμαϊκὰς χώρας¹. Ὁ ἐγκωμιαστικὸς αὐτὸς λόγος παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ἀπὸ δύο πλευρῆς:

α) Ἡ ἐξακρίβωση τῆς χρονολογίας ποὺ συντάχθηκε ἐπιτρέπει νὰ προσδιοριστεῖ ὁ χρόνος τῆς ἀναγόρευσης τοῦ Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρεως. Τὸ ἐγκώμιο αὐτὸ συντάχθηκε ὅταν ὁ Θεόδωρος ἐπέστρεψε ἀπὸ μιὰ ἐκστρατεία καὶ δὲν εἶχε ἀκόμη κλείσει χρόνος ἀπὸ τότε ποὺ εἶχε ἀναγορευτεῖ βασιλεὺς².

* Ἡ μελέτη αὐτή, στὸ πρῶτο τῆς μέρος, ἀποτελεῖ μιὰ ἀναπλασμένη ἐκδοχὴ τῆς προσπάθειας ποὺ εἶχα κάνει στὴ διδακτορικὴ διατριβή μου νὰ χρονολογήσω τὸ ἐγκώμιο τοῦ Νικήτα Χωνιάτη στὸν Θεόδωρο Λάσκαρι. Τὸ δεῦτερο μέρος, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπανεξέταση τῆς χρονολογίας τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχῃ Μιχαὴλ Δ΄ τοῦ Λύττωρεικνοῦ στὴ Νίκαια, προκλήθηκε ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις τῶν μελῶν τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου, σχετικὰ μὲ τὰ χωρία τοῦ ἐγκωμίου, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ χρῆση καὶ τὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρεως.

1. Νικήτα Χωνιάτη, λόγοι (*Nicetae Choniatae, Orationes et Epistulae*, ἔκδ. J. - A. Van Dieten, (CFHB III), Βερολίνο 1972), ἀρ. 14, σελ. 129 κ.έ.

2. Στὸ ἴδιο, σελ. 137 - 138. Ὁ J. - A. Van Dieten στὴ μελέτη του *Niketas Choniates, Erläuterungen zu den Reden und Briefen nebst einer Biographie*, (Suppl. Byz. 2), Βερολίνο - Νέα Ὑόρκη 1971, σελ. 147 κ.έ., ἀφοῦ ἀναφέρει τὶς γνώμες ποὺ ἔχουν διατυπωθεῖ σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἐγκωμίου, προτείνει τὸ καλοκαίρι τοῦ 1206 ὡς χρόνο σύνταξής του καὶ θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀναγόρευση τοῦ Θεοδώρου ἔγινε τὸ 1205, μετὰ τὸν Μάρτιο, ὅταν ἀποχώρησαν οἱ Λατίνοι ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ὁ ἡγεμόνας τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ἄρχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν βυζαντινῶν ἀντιπάλων του στὴν περιοχὴ. Χωρὶς νὰ θεωρεῖ ἐμπόδιο γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἐγκωμίου τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χωνιάτης πῆγε στὴ Μικρὰ Ἀσία στὰ τέλη τοῦ 1206 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1207 (πρβλ. σελ. 148, σημ. 166 καὶ σελ. 46), ὁ Van Dieten πιστεύει ὅτι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Θεοδώρου Α΄ στὴν Πλουσιάδα, ἡ πολιορκία τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας κλπ. (βλέπε παρακάτω) εἶναι γεγονότα τοῦ 1206. Πράγματι, τὰ γεγονότα αὐτά, ποὺ στὸ ἐγκώμιο ἐξιστοροῦνται τελευταῖα, στὴν ἱστορία τοῦ Νικήτα Χωνιάτη ἀκολουθοῦν τὴν κατάληψη τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸν Ἑρρίκο Pescatore καὶ τὴν ἐκστρατεία τοῦ σελτζούκου σουλτάνου Ἰαθατίνη (Gijatuiddin Kaï Kosrow) κατὰ τῆς αὐτόνομης ἐπικράτειας τοῦ Ἀλδεμβραντίνου (Aldebrantini) στὴν Ἀττάλεια, γεγονότα ποὺ συνέβησαν

β) Ὁ ἐγκωμιαστικὸς λόγος θέτει τὸ ζήτημα τῆς συμφωνίας τῶν ρητορικῶν ἐκφράσεων μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ ἰδιαίτερα τῶν ἐκφράσεων περὶ στέψης καὶ χρίσματος τοῦ Θεοδώρου μὲ τίς ἀνάλογες τελετές. Τὸ κείμενο ἔχει πολλές ἀναφορὲς στὴ χρίση καὶ τὴν στέψη, ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθοῦν, ἂν κάποιος θεωρήσει ὅτι δὲν ὑπῆρξε πατριαρχὴς στὴ Νίκαια πρὶν ἀπὸ τὸ 1208¹.

Τὸ ἐγκώμιο, τελειώνοντας, ἀναφέρεται στὴν ἐκστρατεία τοῦ Θεοδώρου στὴν Πλουσιάδα, τὴν ὑποταγὴ τῆς περιοχῆς, τὴν πολιορκία τῆς Ποντικῆς Ἱερρακλείας, ὅπου βρισκόταν ὁ «δυναστὴς» Δαβὶδ Κομνηνός, καὶ τὴν ἄφιξη λατινικοῦ στρατοῦ στὴν Νικομήδεια, ποὺ ἀνάγκασε τὸν Θεόδωρο νὰ λύσει τὴν πολιορκία, γιὰ νὰ στραφεῖ ἐναντίον του². Ὁ προσδιορισμὸς τῶν γεγονότων καὶ ἡ χρονολόγησή τους θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ καθορίσουμε τὸν χρόνον σύνταξης τοῦ ἐγκωμίου. Γιὰ τὰ ἴδια γεγονότα, ὁ Χωνιάτης μιλά καὶ στὴν ἱστορία του, ἐνῶ οἱ γάλλοι χρονικογράφοι Γοδεφρίδος de Villehardouin καὶ Ἐρρίκος de Valenciennes μᾶς διαφωτίζουν σχετικᾶ.

Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΚΗΣ ΙΗΡΑΚΛΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ

Ἄς δοῦμε τὰ γεγονότα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Θεοδώρου στὴν Πλουσιάδα, κλπ., ὅπως τὰ περιγράφει ὁ Χωνιάτης στὴν ἱστορία του³. Ὁ Θεόδωρος εἶχε ὑποτάξει τὴν Πλουσιάδα καὶ πολιορκοῦσε τὴν Ἱερρακλεία, ὅταν οἱ Λατίνοι ἀποβιβάστηκαν στὴ Νικομήδεια κατ' ἐπικουρίαν Λαβίδ. Ὁ Θεόδωρος ἐγκατέ-

στις ἀρχὲς τοῦ 1206, καὶ πρὶν καταλάβει τὴν πόλιν τῶν Πηγῶν ὁ Πέτρος de Bracieux, κατάρτησιν ποὺ ὁ Van Diēten χρονολογεῖ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1206. Πράγματι, ὁ Χωνιάτης, στὴν ἱστορία του, ἀναφέρει τὴν κατάρτησιν τῶν Πηγῶν ἀπὸ τὸν Πέτρο de Bracieux γιὰ νὰ κλείσει τὴ σειρὰ τῶν γεγονότων ποὺ συνέβησαν στὴν Μικρὰ Ἀσίαν (Νικήτα Χωνιάτης, Ἱστορία (*Nicetae Choniatae, Historia*), ἔκδ. J. - A. Van Diēten, (CFHB 11/1), Βερολίνο 1975, σελ. 641). Ὡστόσο, δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον ὅτι ἡ κατάρτησιν τῆς πόλεως αὐτῆς ἔγινε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1206. Ὁ Πέτρος de Bracieux ξεκινᾷ πρᾶγματι τὸν Νοέμβριον τοῦ 1206 ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ στόχον τὴς Πηγές, ὅμως βρέθηκε στὴν Κύζικον τὴν ὁποία καὶ ὀχύρωσε (Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, ἔκδ. E. F. A. L., τ. Β', Παρίσι 1939, § 453, σελ. 269, 271). Ὁ λατίνος αὐτοκράτορας Ἐρρίκος, προκειμένου νὰ συνάψει διετὴ ἐκχειρίδα μὲ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι, τὸν Μάιο / Ἰούνιον τοῦ 1207, κάλεσε τὸν Πέτρο de Bracieux νὰ ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν Κύζικον (Στὸ ἴδιον, § 489, σελ. 395, πρβλ. Dölger, *Regesten* ἀρ. 1674). Ἐπομένως, ὁ Πέτρος de Bracieux πρέπει νὰ κατέλαβε τὴν πόλιν τῶν Πηγῶν μετὰ τὴ συνάψιν τῆς ἐκχειρίδας.

1. Γιὰ τὴν συζήτησιν σχετικᾶ: Ἀ. π. Καραπρόζης, *The ecclesiastical Controversy between the Kingdom of Nicaea and the Principality of Epiros (1217 - 1233)*, (Βυζαντινὰ κείμενα καὶ μελέται, 7), Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 23 - 25, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Ν. Χωνιάτης, λόγοι, ἀρ. 14, σελ. 139.

3. Ν. Χωνιάτης, Ἱστορία, σελ. 640.

λειψε τὴν πολιορκία τῆς Ἡρακλείας καὶ στράφηκε ἐναντίον τους. "Ὅμως οἱ Λατίνοι περὶ τούτου πυθόμενοι συστάδην μὲν παρακινδυνεύειν οὐκ ἔγνωσαν, μεθίστανται δὲ νυκτὸς καὶ εἰσίσαι τὸ Βυζάντιον. Σύμφωνα λοιπὸν μετὰ τὴ διήγηση τοῦ Χωνιάτη, οἱ Λατίνοι ἀποβιβάστηκαν στὴν Νικομήδεια, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸν Δαβίδ Κομνηνὸ, ὅμως προτίμησαν νὰ μὴ συγκρουστοῦν μετὰ τὰ στρατεύματα τοῦ Θεοδώρου, ποὺ στράφηκαν ἐναντίον τους, καὶ ἀποσύρθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ γάλλος χρονικογράφος Ἑρρίκος de Valenciennes ἀναφέρει μιὰ ἐκστρατεία τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα Ἑρρίκου de Hainaut στὴ Μικρὰ Ἀσία, τοποθετώντας τὴν ἀνάμεσα στὰ γεγονότα τοῦ τέλους τοῦ 1208¹. Σύμφωνα μετὰ τὴν ἐξιστόρησή του, ὁ λατίνος αὐτοκράτορας ἀποφάσισε νὰ βοηθήσει τὸν σύμμαχό του Δαβίδ, ποὺ βρισκόταν στὴν Ποντικὴ Ἡράκλεια, πολιορκούμενος ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι. "Ὅταν ὁ Θεόδωρος ἔμαθε τὴν ἀποβίβαση τοῦ Ἑρρίκου στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἔλυσε τὴν πολιορκία καὶ ἀποσύρθηκε στὴ Νίκαια. Καθὼς, ὅμως, περνοῦσε ἓνα ποτάμι, προφανῶς τὸν Σαγγάριο, ἔχασε χίλιους ἢ καὶ περισσότερους ἄντρες, ποὺ πνίγηκαν στὰ παγωμένα νερά. Ὁ γάλλος χρονικογράφος προσθέτει ὅτι, ἂν οἱ Λατίνοι εἶχαν φθάσει τέσσερις μέρες νωρίτερα, θὰ εἶχαν αἰχμαλωτίσει τὸν Θεόδωρο καὶ τὸν στρατό του, ἀλλὰ ὁ βαρὺς χειμώνας ἀνάγκασε τὸν λατίνου αὐτοκράτορα νὰ μὴ προχωρήσει στὴν καταδίωξή τους στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἀποσυρθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη.

"Ὅσα διηγεῖται ὁ γάλλος χρονικογράφος πρέπει νὰ ταυτίζονται μετὰ τὴν περιγραφή τοῦ Νικήτα Χωνιάτη γιὰ τὴ λύση τῆς πολιορκίας, ἐκτὸς καὶ ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἡ πολιορκία τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας ἐπαναλήφθηκε τὸ 1208 καὶ ὅτι οἱ Λατίνοι ἔσπευσαν, ἀκόμη μιὰ φορά, σὲ βοήθεια τοῦ πολιορκούμενου Δαβίδ Κομνηνοῦ. Πότε, ὅμως, συνέβησαν ὅλα αὐτά; Τὴν πιὸ σαφὴ ἔνδειξη μᾶς τὴ δίνει ὁ Γοδεφρίδος de Villehardouin, ὁ ὁποῖος μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοήσουμε καὶ γιὰτὶ ὁ de Valenciennes τοποθετεῖ τὰ γεγονότα αὐτὰ μεταξὺ τῶν συμβάντων τοῦ 1208. Σύμφωνα μετὰ τὸν τελευταῖο, ὁ αὐτοκράτορας Ἑρρίκος βρισκόταν στὴ Θράκη, καὶ ἦταν Σεπτέμβριος, ὅταν πληροφορήθηκε τὴν πολιορκία τῆς Ἡρακλείας. Ἐπέστρεψε λοιπὸν στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπ' ὅπου ἀναχώρησε γιὰ τὴ Μικρὰ Ἀσία, στὴν ἀρχὴ τοῦ χειμῶνα². Μετὰ τὴν ἐπιστροφή

1. Henri de Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, ἐκδ. J. Longnon, Παρίσι 1948, § 551 - 554, σελ. 51 - 52, ἡ χρονολόγηση στὰ 1208, σελ. 53, σημ. 1.

2. Ἐτσι μόνον μποροῦν νὰ δικαιολογηθοῦν ὅσα ἀναφέρει ὁ Ἑρρίκος de Valenciennes σχετικὰ μετὰ τὴν ἀφίξη τῶν Λατίνων τέσσερις μέρες νωρίτερα καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα νὰ ἐπιστρέψει στὴν Κωνσταντινούπολη ἢ ἐπιδείνωση τοῦ καιροῦ προβλεπόταν ὅτι θὰ διαρκέσει.

του από την Μικρά Ἀσία, πάντρεψε τὴ θυγατέρα του μετὸν ἡγεμόνα τῆς αὐτόνομης ἐπικράτειας τοῦ Μελενίκου, Ἀλέξιο Σθλαῦο¹.

Ἀνάλογη εἶναι ἡ περιγραφή γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα Ἐρρίκου τὸ 1206, ποὺ δίνει ὁ γάλλος χρονικογράφος Γοδεφρίδος de Villehardouin: ὁ Ἐρρίκος βρισκόταν στὴ Θράκη, ἀπ' ὅπου ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν 1η Νοεμβρίου. Ἡ εἶδηση γιὰ τὴν παραβίαση τῆς συνθήκης ἐκεχειρίας ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι ἔκανε τὸν λατίνου αὐτοκράτορα νὰ ἀποφασίσαι τὴν ἀποστολὴ στρατευμάτων στὴ Μικρά Ἀσία². Μετὰ τὴν ἐξιστόρηση τῆς ἐγκατάστασης τῶν στρατευμάτων στὴ Μικρά Ἀσία, ὁ de Villehardouin περιγράφει τὸν γάμο τοῦ Ἐρρίκου μετὴ τὴ θυγατέρα τοῦ ἡγέτη τῆς τέταρτης σταυροφορίας Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ, ποὺ ἔγινε στίς 4 Φεβρουαρίου 1207³. Σύμφωνα μετὸν de Valenciennes ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μετὸν de Villehardouin, ὁ αὐτοκράτορας Ἐρρίκος ἦταν στὴ Θράκη πρὶν μάθει τί συμβαίνει στὴν Μικρά Ἀσία. Ἐπίσης, καὶ οἱ δύο χρονικογράφοι τελειώνουν τὴ διήγηση τῶν γεγονότων μετὴ τὴν ἀναφορὰ σὲ ἓνα γάμο. Ἐξάλλου, ὅλα τὰ γεγονότα συμβαίνουν στὴν ἀρχὴ τοῦ χειμῶνα. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Ἐρρίκος de Valenciennes τοποθετεῖ στὴν ἄκρη τῆς διήγησής του ἓνα γάμο ποὺ ἔγινε ἀργότερα, προκαλώντας σύγχυση ἐνῶ ὁ Γοδεφρίδος de Villehardouin ἀποσιωπᾷ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἐρρίκου στὴ Μικρά Ἀσία, ἡ ὁποία δὲν παρουσιάζει γι' αὐτὸν ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ οἱ ἀντίπαλοι δὲν συναντήθηκαν ποτέ.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὴ Θράκη, στίς ἀρχὲς τοῦ χειμῶνα τοῦ 1206/7, ὁ λατίνος αὐτοκράτορας Ἐρρίκος ἔκαμε μιὰ σύντομη ἐκστρατεία στὴ Μικρά Ἀσία, ἐκστρατεία ποὺ ἀνάγκασε τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πολιορκία τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας. Τὰ στρατεύματα τῶν δύο ἀντιπάλων δὲν συναντήθηκαν ποτὲ καὶ ὁ Χωνιάτης στὸ ἐγκώμιό του θὰ πεῖ: Ἀτέχνως γάρ, φιλοχριστότατε βασιλεῦ, τὸ μὲν ἐσπέρας ἠδύλισθη σοι βραχείας ἀχθηδόνος ὑποκλαθμύρισις διὰ τὴν ἀγγελθεῖσαν σοι τῶν Ἰταλῶν ἔφοδον, τὸ δὲ πρωὶ μεγίστη ἐπεγέλασεν ἀγαλλίασις διὰ τὴν τούτων ἐκτροπὴν καὶ ἀποσόβησιν⁴, χωρὶς, ὥστόσο, νὰ διακρίνει ἐκεῖ τὸ τέλος ἐνὸς ἐπεισοδίου. Ὁ Ἐρρίκος ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἔστειλε στρατεύματα γιὰ μονιμότερη ἐγκατάσταση στὴν περιοχὴ τῆς Νικομήδειας.

ΤΑ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΣΤΗ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑ

Στὴ συνέχεια τῆς ἱστορίας του⁵, ὁ Χωνιάτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Δαβὶδ Κομνηνός, γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Λατίνους συμμάχους του, ἔστειλε στὴν Κων-

1. Στὸ ἴδιον, § 555, σελ. 52.

2. Villehardouin, *La conquête*, § 452, 453, σελ. 267, 269.

3. Στὸ ἴδιον, § 456, σελ. 271 κ.έ.

4. Ν. Χωνιάτης, *λόγοι*, ἀρ. 14, σελ. 145 - 146.

5. Ν. Χωνιάτης, *Ἱστορία*, σελ. 640 - 641.

σταντινούπολη τρόφιμα και ζήτησε δευτέραν σύναρσιν και λιπαρεί ταῖς πρὸς τὸν Λάσκαριν γραφαῖς και σπονδαῖς τοῖς ὑποκειμένοις σφισι κακεῖνον ἐντάττεισθαι. Ὁ Δαβίδ Κομνηνός, ὑπολογίζοντας στὴ λατινικὴ συμμαχικὴ βοήθεια, πὺ προσεχῶς ἐκείνῳ ἀπέσταλτο, ἔκανε ἐπιδρομὰς στὴν Πλουσιάδα, ἡ ὁποία εἶχε ὑποταχθεῖ στὸ κράτος τῆς Νικαίας. Τότε, σύμφωνα πάντα μετὰ τὴν ἱστορία τοῦ Χωνιάτη, περίπου τριακόσιοι Λατίνοι ἐτοιμάστηκαν νὰ προχωρήσουν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ, περὶ τὰς τῆς Νικομηδείας τραχείας, ἡττήθηκαν ἀπὸ τὸν στρατηγὸ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως Ἀνδρόνικο Γίδο.

Ἡ ἐκ νέου παρουσία τῶν Λατίνων στὴν Μικρὰ Ἀσία, κατὰ τὸν Χωνιάτη εἶχε πάντα σὰν σκοπὸ νὰ βοηθήσει τὸν Δαβίδ Κομνηνόν. Γιὰ τὸν γάλλο χρονικογράφον de Villehardouin ἡ ἀποστολὴ στρατευμάτων στὴν Μικρὰ Ἀσία ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἑρρίκο ἦταν συνέπεια τῆς παραβίασης κάποιας ἐκχειρίρας ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι. Τὸ πότε συνάφθηκε ἡ ἐκχειρία αὕτη καὶ πὺ ἦταν τὸ περιεχόμενόν της δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν γάλλο χρονικογράφον. Γνωρίζουμε μόνον ὅτι συνάφθηκε μετὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1205, ὅταν οἱ Λατίνοι ἀποχώρησαν ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία¹. Κατὰ τὸν de Villehardouin, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις εἶχε συνάψει τὴν ἐκχειρία μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἑρρίκον (avoit triues a l'empereor Henri)², πράγμα πὺ ἴσως σημαίνει ὅτι ἡ ἐκχειρία συνάφθηκε μετὰ τὴν ἀνοδο τοῦ Ἑρρίκου στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνον (20 Αὐγούστου 1206)³. Ὅπως καὶ νᾶχει, ἡ ἐκχειρία αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἀφοροῦσε Λατίνους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀφοῦ ἡ ἐπανεγκατάστασή τους ἐκεῖ ἄρχισε

1. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1669.

2. Villehardouin, *La conquête*, § 453, σελ. 267.

3. Ὁ Van Dieën (ὅπ. π., σελ. 150 - 151) σωστὰ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ συμφωνία ἐκχειρίας ἀνάμεσα στὸν Θεόδωρον καὶ τοὺς Λατίνους, πὺ ὁ Χωνιάτης ἀναφέρει στὴν ἱστορία του (βλ. παραπάνω) δὲν ἦταν ἡ ἐκχειρία τοῦ Μαΐου/Ἰουνίου 1207 καὶ ἐρμηνεύει τὴν αἴτηση τοῦ Δαβίδ Κομνηνοῦ νὰ συμπεριληφθεῖ στὶς συμφωνίες Λατίνων καὶ Νικαίας ὡς διεκδικησὴ του, πὺ ἐντάσσεται σὲ γενικότερο σχέδιο τῶν Λατίνων νὰ ἀκυρώσουν τὴν παλαιὰ συμφωνία τοῦ Μαρτίου 1205, μετὰ τὴν προοπτικὴ νὰ ἀνακαταλάβουν τὴν μικρασιατικὴν περιοχὴ πὺ εἶχαν τότε ἐγκαταλείψει. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη φαίνεται νὰ συμφωνεῖ μετὰ τὴν ἀοριστία καὶ τὴν ἀντιφατικότητα τῆς ἐκφράσεως τοῦ Χωνιάτη, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὸν Δαβίδ νὰ διεκδικεῖ νὰ συμπεριληφθεῖ στὶς σπονδὰς καὶ ταυτόχρονα νὰ ζητᾶ στρατιωτικὴ βοήθεια. Ὡστόσο, ἂν ἡ ἐκχειρία πὺ ἀναφέρει ὁ de Villehardouin συνάφθηκε μετὰ τὴν 20ῃ Αὐγούστου τοῦ 1206, τότε πρέπει νὰ ἀναισθηθῶμε μήπως συμπίπτει μετὰ τὶς σπονδὰς πὺ μνημονεύει ὁ Χωνιάτης, δηλαδὴ μήπως ὑπῆρξε καὶ συμφωνημένη ἐκχειρία ἀνάμεσα στὴ σύντομὴ ἐκστρατεία τοῦ Ἑρρίκου στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὴν ἐγκατάστασιν λατινικῶν στρατευμάτων στὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας. Στὴν περίπτωσιν αὕτη, ἡ ἀποστολὴ τῶν λατινικῶν στρατευμάτων δὲν ἐγένετο τὸν Νοέμβριον τοῦ 1206, ἀλλὰ ἀνάμεσα στὸν Νοέμβριον καὶ τὴν 4ῃ Φεβρουαρίου 1207, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὸν γάμον τοῦ Ἑρρίκου. Μετὰ τέτοια προοπτικὴ, ἡ ἀοριστία καὶ ἡ ἀντιφατικότης τῶν ὅσων ἀναφέρει ὁ Νικήτας Χωνιάτης αἴρεται. Ὑπεύθυνος γιὰ τὴν παραβίασιν τῆς ἐκχειρίας γιὰ τὸν βυζαντινὸ ἱστορικὸ ἦταν ὁ Δαβίδ Κομνηνός, πὺ ἔκαμε ἐπιδρομὰς στὴν Πλουσιάδα.

μετά τὸν Νοέμβριο τοῦ 1206, ἀλλὰ τὸν σύμμαχό τους Δαβίδ Κομνηνὸ, ἐνῶ ἡ παραβίασή της δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τοῦ Θεοδώρου στὴν Πλουσιάδα καὶ τὴν πολιορκία τῆς Ἡρακλείας.

Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1206, ὁ λατίνος αὐτοκράτορας Ἑρρίκος ἔστειλε στρατεύματα στὴν Μικρὰ Ἀσία. Ὁ Πέτρος de Bracieux κατέλαβε τὴν Κύζικο, ὅπου κατασκεύασε δύο πύργους¹, ὁ Μακάριος de Sainte Menehould ὁχύρωσε τὸν Χάρακκα, ὁ Γουλιέλμος de Sains ὁχύρωσε τὴν Κιβωτὸ καὶ ὁ Thierry de Los ὁχύρωσε τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Σοφίας στὴ Νικομηδείαν². Ἔτσι, ὅλες οἱ λατινικὲς δυνάμεις εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸν κόλπο τῆς Νικομηδείας. Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις πολιορκήσε διαδοχικὰ τὴν Κιβωτό, τὴν Κύζικο, καὶ τὴ Νικομήδεια, χωρὶς ὅμως καμιά ἐπιτυχία. Κάθε του προσπάθεια σταματοῦσε μὲ τὴν ἄφιξη λατινικῶν δυνάμεων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν αὐτοκράτορα Ἑρρίκο³. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρει ὁ de Villehardouin, μιὰ μέρα ὁ Thierry de Los μὲ τοὺς ἄντρες του βγῆκαν νὰ χορτοκοπήσουν. Δυνάμεις τοῦ Θεοδώρου αἰχμαλώτισαν τὸν Thierry de Los καὶ τοὺς ἄντρες του⁴. Μιὰ νέα πολιορκία τῆς Νικομηδείας ἄρχισε. Ἡ ἄφιξη τοῦ Ἑρρίκου, ὡστόσο, ἀνάγκασε τὸν Θεόδωρο νὰ τὴν ἐγκαταλείψει καὶ νὰ ἀποσυρθεῖ πρὸς τὴ Νίκαιαν⁵. Ἡ πρόταση τοῦ Θεοδώρου γιὰ ἐκχειρίαν δύο ἐτῶν ἔγινε εὐχαρίστως δεκτὴ ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ποὺ ἔτσι θὰ ἔπαυαν νὰ πολεμοῦν σὲ δύο μέτωπα, στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὴ Θράκη. Ὁρος τῆς ἐκχειρίαν, γιὰ τὸν Θεόδωρο, ἦταν ἡ καταστροφή τῶν ὁχυρώσεων τῆς Νικομηδείας καὶ τῆς Κυζίκου. Σ' ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Λατίνων, ὁ Θεόδωρος θὰ ἀπελευθέρωνε τὸν Thierry de Los καὶ τοὺς ἄντρες του⁶. Ἡ συμφωνία συνάφθηκε τὸν Μάιο/Ἰούνιο τοῦ 1207⁷.

Ἄν ἀκολουθήσαμε ἀπὸ κοντὰ τὴ διήγηση τοῦ Γοδεφρίδου de Villehardouin εἶναι ἐπειδὴ ὅσα ἀναφέρει διαφωτίζουν δύο χωρία τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Νικήτα Χωνιάτη στὸν Θεόδωρο Λάσκαρι. Νὰ τί ἀναφέρει ὁ Χωνιάτης⁸: Οἱ λατίνοι, ποὺ πῆγαν νὰ βοηθήσουν τὸν Δαβίδ Κομνηνὸ κατέλαβαν τὴ Νικομήδεια. Ὁ Θεόδωρος στράφηκε ἐναντίον τους, θέλοντας τὸν τοῖχον ἐξαλεῖψαι καὶ τοὺς τοῦτον ἀλείφοντας. Μὲ ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ὁ Θεόδωρος ἐπιτέθηκε στοὺς Λατίνους, οἱ ὅποιοι οὐδ' οἰοίπερ ἐξήεσαν τοιοῦτοι καὶ ἐπανήεσαν, ἀλλὰ συ-

1. Villehardouin, *La conquête*, § 454, σελ. 269 - 271, πρβλ. σελ. 59 σημ. 2.

2. Στὸ ἴδιον, § 455, 460, 463, 271, 275, 279. Ὁ Μακάριος de Sainte Menehould ἐμφανίζεται καὶ ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς Κιβωτοῦ (§ 464, σελ. 281). Χάραξ καὶ Κιβωτὸς ἦταν δύο ὁχυρὲς θέσεις, ἡ μιὰ ἀπέναντι στὴν ἄλλη, στὸν κόλπο τῆς Νικομηδείας.

3. Στὸ ἴδιον, § 463, σελ. 279 κ.έ., § 476, σελ. 291 κ.έ., § 480, σελ. 295 κ.έ.

4. Στὸ ἴδιον, § 482, σελ. 297 κ.έ.

5. Στὸ ἴδιον, § 485, σελ. 299 κ.έ.

6. Στὸ ἴδιον, § 487, σελ. 303 κ.έ.

7. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1674.

8. Ν. Χωνιάτης, λόγος, ἀρ. 14, σελ. 145.

χρὸς μὲν ἄνδρας πολλοὺς καὶ ἵππους ἀποβαλόμενοι τὴν δ' ἀποσκευὴν ἅπασαν τῆς στρατείας ἀποσεισάμενοι. . . ὡς ἐν πνεύματι τὴν Κωνσταντίνου εἰσέδυσαν.

Μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Μαΐου/Ιουνίου 1207, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις πέτυχε νὰ καταστραφῶν οἱ ὀχυρώσεις τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Νικομηδείας καὶ νὰ ἀποχωρήσουν οἱ Λατίνοι ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Σ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους τοῦ μονάρχη τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ἀναφέρεται τὸ πρῶτο χωρίο τοῦ ἐγκωμίου, θεωρώντας τὴν ἀποδοχὴ τους ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὡς ἐπίτευγμα τοῦ ἐγκωμιαζομένου. Ἐξάλλου, ἡ νίκη ποὺ ὁ Νικήτας Χωνιάτης ἀποδίδει στὸν Θεόδωρο Λάσκαρι, καὶ ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ νίκη τοῦ Ἀνδρονίκου Γίδου στὰ περὶ χωρὰ (τραχείας καὶ ὄχι Τραχείας) τῆς Νικομηδείας, εἶναι ἡ αἰχμαλωσία τῶν ἀνδρῶν τοῦ Thierry de Los καὶ ἡ πολιορκία ποὺ ἀκολούθησε: Ὁ Χωνιάτης κάνει ἀπολογισμὸ τῶν ἀπωλειῶν τῶν Λατίνων, γιὰ νὰ καταλήξει στὴν ἀποχώρησή τους γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Στὸ ἐγκώμιο τοῦ Νικήτα Χωνιάτη μετατρέπονται σὲ ἓνα καὶ μοναδικὸ ἐπεισόδιο δύο ξεχωριστὰ γεγονότα: α) Ἡ πολιορκία τῆς Ἡρακλείας καὶ ἡ στροφή τοῦ Θεοδώρου κατὰ τῶν Λατίνων ἢ, ὅπως γράφει ὁ Ἑρρίκος de Valenciennes, ἡ ὑποχώρησή του, ποὺ χρονολογεῖται στὶς ἀρχές τοῦ χειμῶνα τοῦ 1206 καὶ πρὶν τὴν ἀποστολὴ στρατευμάτων ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἑρρίκο στὴν Μικρὰ Ἀσία. β) Ἡ δράση τοῦ Θεοδώρου κατὰ τῶν Λατίνων στὴν περιοχὴ τῆς Νικομηδείας, ἀπὸ τὰ τέλη Μαρτίου καὶ ἕως τὸν Μάιο/Ἰούνιο τοῦ 1207. Ἀρχ τὸ ἐγκώμιο γράφτηκε ὅταν ὁ Θεόδωρος ἐπέστρεψε στὴ Νίκαια, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1207, ἓνα χρόνον περίπου μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ πρώτου ἡγέτη τοῦ κράτους τῆς Νικαίας σὲ βασιλέα¹.

Η ΕΚΛΟΓΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΣΤΗ ΝΙΚΑΙΑ

Στὶς ἀρχές τῆς τεσσαρακοστῆς τοῦ 1207, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἐκφώνησε ἓναν λόγο εἰς τὴν εἴσοδον τῆς νηστείας, ποὺ εἶχε γράψει ὁ Νικήτας Χωνιάτης². Ὁ λόγος αὐτὸς ἐμφανίζει ἔντονα τὴν προετοιμασία τοῦ κράτους τῆς Νικαίας γιὰ νὰ ἐπιτεθεῖ στοὺς Λατίνους ποὺ εἶχαν καταλάβει τὴν περιοχὴ τῆς Νικομηδείας³. Ὡστόσο, λείπει, στὸ ρητορικὸ αὐτὸ ἔργο, κάθε ἀναφορὰ στὴ χρῆση καὶ τὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου καὶ ἡ ἐξουσία του χαρακτηρίζεται ὡς φιλόθεος, ὄχι ὅμως ἐκ Θεοῦ⁴. Ἀντίθετα, στὸ ἐγκώμιο, καθὼς καὶ στὸν λόγο, ποὺ ὁ

1. Πρβλ. Γεωργίου Ἀκροπολίτη, Χρονικὴ συγγραφή, (*Georgii Acropolitae, Opera*, vol. I), ἐκδ. A. Heisenberg, ἀνατύπωση μὲ διορθώσεις P. Wirth, Στουτγάρδη 1978, σελ. 11.

2. Ν. Χωνιάτη, λόγοι, ἀρ. 17, σελ. 176 κ.ε., γιὰ τὴ χρονολόγηση: Van Dieten, ὅπ. π., σελ. 164 - 165.

3. Στὸ ἴδιο, σελ. 184 - 185.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 176, γρ. 4 - 5.

Νικήτας Χωνιάτης ἔγραψε γιὰ νὰ ἐκφωνηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι στὴν ἀρχὴ τῆς τεσσαρακοστῆς τοῦ 1208, τὸ περίφημο *σελέντιον*¹, ὑπάρχουν ἐκφράσεις ποὺ ἀναφέρονται στὴ χρῆση καὶ τῇ στέψῃ τοῦ μονάρχῃ τοῦ κράτους τῆς Νικαίας². Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς θεωρήθηκε ὅτι ἀποτελοῦν ἀπλὰ ρητορικὰ σχήματα, ἀφοῦ πατριάρχῃς στὴ Νίκαια δὲν ἐκλέχτηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1208³. Ὡστόσο, ὑπάρχουν ἀρκετοὶ λόγοι, οἱ ὁποῖοι μᾶς κάνουν νὰ ἀναθεωρήσουμε τὴ χρονολόγησιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ πρώτου πατριάρχῃ στὴ Νίκαια, ποὺ ἔκανε ὁ Α. Heisenberg στὰ 1923 καὶ ποὺ ἀποδέχτηκαν ἔκτοτε ὅλοι οἱ ἐρευνητές⁴.

Ὁ Heisenberg πρότεινε τὸ 1208 ὡς ἔτος ἐκλογῆς τοῦ πρώτου πατριάρχῃ στὴν Νίκαια, ἀποκλείοντας τὸ 1207. Ποιὰ εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀπορρίφθηκε τὸ ἔτος 1207; Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα εἶναι ὅτι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις εἶχε καλέσει τὴ σύνοδο, ἡ ὁποία θὰ ἐξέλεγε τὸν πατριάρχῃ, γιὰ τὴν τρίτη ἐβδομάδα τῆς τεσσαρακοστῆς, ποὺ τὸ 1207 ἦταν ἀνάμεσα στὴ 18ῃ καὶ τὴν 24ῃ Μαρτίου. Ὁμως, κατὰ τὸν Heisenberg, ὁ διάκονος Νικόλαος Μεσαρίτης, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ διακομιστὴς τῆς ἀλληλογραφίας ἀνάμεσα στὸν Θεόδωρο καὶ τὸν κληρὸ τῆς Κωνσταντινούπολης, βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολιν στίς 17 Μαρτίου τοῦ 1207 καὶ ἐκφωνοῦσε ἐπιμνημόσυνο λόγο γιὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἰωάννη. Κατὰ συνέπειαν ἦταν δύσκολο ἢ μᾶλλον ἀδύνατο νὰ βρίσκεται τὴν ἐπομένη στὴ Νίκαια. Τὸ δεύτερο ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι στὰ τέλη τοῦ 1206 καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1207, ἡ περιοχὴ τῆς Νικομηδείας ἦταν σὲ ἐμπόλεμη κατάστασιν καί, τὸν Μάρτιον τοῦ 1207, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις πολιορκοῦσε τὴν Κύζικον.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο ἐπιχείρημα ὑπάρχουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις: Ὁ ἐπιμνημόσυνος λόγος ποὺ ἐκφώνησε στὰ σαράντα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης, δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸ νὰ διαβάστηκε στὸν τάφο τοῦ Ἰωάννη. Οἱ ἐκφράσεις τοῦ ἐνταυθοῦ κειμένου θεσπεσίου ἀνδρὸς καὶ εἰς τὸν σὸν ἐστράφην ἐπιτάφιόν τε καὶ ἐπικήδειον καὶ περικυκλῶ σοῦ τὸν τύμβον⁵ δὲν ἀποτελοῦν τεκμήριον ὅτι ὁ λόγος ἐκφωνήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου εἶχε ταφεῖ ὁ Ἰωάννης.

1. Στὸ ἴδιον, ἀρ. 13, σελ. 120 κ.έ., γιὰ τὴ χρονολόγησιν: Van Dieten, ὕπ. π., σελ. 142.

2. Ν. Χωνιάτης, λόγοι, ἀρ. 14, σελ. 133, 134, 138, ἀρ. 13, σελ. 121, 126 127, βλ. καὶ παρακάτω, σελ. 70.

3. Βλ. σελ. 60 σημ. 1.

4. A. Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion: II. Die Unionsverhandlungen vom 30. August 1206. Patriarchenwahl und Kaiserkrönung in Nikaia 1208*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch - philologische und historische Klasse, Jahrgang 1923,2, = *Quellen und Studien zur spätbyzantinischen Geschichte*, Gesammelte Arbeiten ausgewählt von H. - G. Beck, Variorum Reprints, Λονδίνο 1973, II, σελ. 10 - 12.

5. Ν. Μεσαρίτης, Ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἐν μοναχοῖς μακαριώτατον καὶ ὅσιον Ἰωάννην

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὁ ἀπολογητικὸς χαρακτήρας τοῦ ἐπιμνημόσυνου αὐτοῦ λόγου. Ὁ Μεσαρίτης, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνήθη βιογραφικὰ σὲ ἕνα ἐπιτάφιο λόγο, παραθέτει καὶ μιὰ λεπτομερὴ έκθεση τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα στὸν καρδινάλιο-λεγάτο Βενέδικτο de Sainte Susanne καὶ τὸν Ἰωάννη Μεσαρίτη καθὼς καὶ τὸ γράμμα πρὸς τὸν πάπα Ἰννοκέντιο Γ', ποὺ ὁ νεκρὸς εἶχε συντάξει στὸ ὄνομα τοῦ κλήρου τῆς Κωνσταντινούπολης, μὲ τὸ ὁποῖο ζητοῦσε τὴν ἄδεια νὰ ἐκλέξει πατριάρχη στὴν πόλη, σύμφωνα μὲ τὴ βυζαντινὴ παράδοση¹.

Τὸ κοινὸ τοῦ Νικολάου Μεσαρίτη, ἔτσι ὅπως ὀρίζεται ἀπὸ τὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο, τὸ ἀποτελοῦσαν ὥριμοι ἄντρες ποὺ γνῶριζαν τὸν νεκρὸ καὶ τὴν οἰκογένειά του καθὼς καὶ τὴν ἀντίθεσή του στοὺς Λατίνους². Ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης ἀπευθύνεται σ' ἕναν ἱερὸ σύλλογο³, ποὺ βέβαια θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ ἡ μοναστικὴ κοινότητα τοῦ Ἰωάννη, ἀλλὰ ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ ἦταν καὶ τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπαιρναν μέρος στὴ σύνοδο, ἀφοῦ μάλιστα γίνεται λόγος γιὰ τὸ *Πανελλήνιον χοροστάσιον*⁴, ποὺ συνάχθηκε γιὰ νὰ τιμήσει τὸν νεκρό.

Πράγματι μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ ἐπιμνημόσυνος λόγος τοῦ Νικολάου Μεσαρίτη γιὰ τὸν ἀδελφὸ του ἐκφωνήθηκε στὴ Νίκαια τῇ 17 Μαρτίου 1207, παραμονὴ τῆς ἑναρξῆς τῆς συνόδου, μπροστὰ σ' ὅσους εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιὰ νὰ πάρουν μέρος στὴν ἐκλογὴ τοῦ πατριάρχη. Στὸ μνημόσυνο αὐτό, ὁ πρωταγωνιστὴς τῆς ἐκλογῆς πατριάρχη στὴ Νίκαια Νικόλαος Μεσαρίτης ἔκανε ἕνα ἱστορικὸ, γιὰ ὅσους θὰ συμμετεῖχαν στὴ σύνοδο, τῶν ματαίων προσπαθειῶν τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινούπολης νὰ ἐξασφαλίσει τὴν αὐτονομία της καὶ τὴ δυνατότητα νὰ ἐκλέγει ἐπὶ τόπου δικό της πατριάρχη⁵.

Ὡς πρὸς τὸ δεῦτερο ἐπιχείρημα τοῦ Heisenberg, ποὺ ἀφορᾷ τὴ γενικὴ κατάσταση τῆς περιοχῆς, θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις δὲν ἄρχισαν, ὅπως φαίνεται, παρὰ στὰ τέλη Μαρτίου τοῦ 1207. Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις εἶχε συμφωνήσει μὲ τὸν βούλγαρο μονάρχη Ἰωαννίτζη νὰ ἐπιτεθοῦν ταυτόχρονα στοὺς Λατίνους, ὁ ἕνας στὴ Νικομήδεια, ὁ ἄλλος στὴν Ἀδριανούπολη, ἀναγκάζοντάς τους νὰ πολεμίσουν σὲ δύο μέτωπα⁶. Οἱ ἐπιχειρήσεις

Μεσαρίτην. . . ἔκδ. A. Heisenberg, *Neue Quellen. . . : I. Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes*, Sitzungsberichte. . . 1922, (= *Quellen und Studien*. . .), σελ. 16, γρ. 19 - 20, σελ. 71, γρ. 32 - 34.

1. Στὸ ἴδιο, σελ. 52 κ.ε.

2. Στὸ ἴδιο, σελ. 19 - 20.

3. Στὸ ἴδιο, σελ. 17, γρ. 8.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 42: ἀδελφέ, ὁ σύλλογος οὗτος διὰ σὲ συνελήληθε, διὰ σὲ τὸ χοροστάσιον ἐπιδημήκει τὸ Πανελλήνιον.

5. Ἐξάλλου, εἶναι δύσκολο νὰ φανταστοῦμε ὅτι ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης θὰ μπορούσε νὰ ἐκφωνήσει ἕνα λόγο μὲ τόσες ἀντιλατινικὲς ἀναφορὲς στὴν κατεχόμενη βασιλεύουσα.

6. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1673.

τοῦ Ἰωαννίτζη ἄρχισαν μετὰ τὴν 7η Μαρτίου καὶ ὁπωσδήποτε πρὸς τὰ τέλη τοῦ μήνα, ἀφοῦ ὁ λατίνος αὐτοκράτορας Ἑρρίκος ὑπολόγιζε νὰ συγκεντρώσει τὰ στρατεύματά του στὶς 15 Ἀπριλίου, γιὰ νὰ ἀντεπιτεθεῖ¹. Ἐξάλλου, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις πολιορκήσε τὴν Κιβωτὸ στὶς 31 Μαρτίου, καὶ αὕτη ἦταν ἡ πρώτη του ἐπιχείρηση στὴν περιοχὴ τῆς Νικομηδείας, μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη πολιορκία τῆς Κυζίκου². Κατὰ συνέπεια, τίποτα δὲν ἐμπόδιζε νὰ γίνεῖ ἡ μεταφορὰ τῆς αἰτήσης τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν στὴ Νίκαια καὶ νὰ ἐκδόθῃκαν τὰ προστάγματα τοῦ Θεοδώρου γιὰ τὴ σύγκλιση τῆς συνόδου γύρω στὴν ἀρχὴ τῆς τεσσαρακοστῆς, ποὺ τὸ 1207 ἄρχισε στὶς 26 Φεβρουαρίου³.

Τὶς ὑποθέσεις αὐτὲς ἐνισχύουν ἐνδείξεις ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν κειμένων. Στὸ γράμμα, μὲ τὸ ὁποῖο οἱ Κωνσταντινοπολίτες ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν Θεόδωρο νὰ ἐνεργήσῃ γιὰ τὴν ἐκλογὴ πατριάρχη στὴ Νίκαια, γίνεται λόγος γιὰ ἐχθίστους ἀποστάτας, στοὺς ὁποίους ἦταν ὑποταγμένος ὁ κλῆρος τῆς πόλης⁴. Ἡ ἀποτυχία τοῦ βυζαντινοῦ κλήρου τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1206 νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν αὐτονομία του ἀπὸ τὸν καρδινάλιο-λεγάτο Βενέδικτο de Sainte Susaine, ἡ σιωπὴ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου σχετικὰ μὲ τὸ αἶτημά τους γιὰ ἐκλογὴ βυζαντινοῦ πατριάρχη στὴν πόλη, ἡ ὁλοένα πρὶν πιεστικὴ κατάστασις ποὺ δημιουργοῦσε ὁ λατίνος πατριάρχης⁵ φαίνεται ὅτι ὁδήγησαν κάποια μέλη τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας νὰ ὑποταχθοῦν στὶς λατινικὲς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές. Πράγματι, ὁ λατίνος πατριάρχης Θωμᾶς Morosini ζήτησε ἀπὸ τὸν πάπα ὁδηγίαι γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ συμπεριφερόταν στοὺς βυζαντινοὺς ἱεράρχες ποὺ ἦταν πρόθυμοι νὰ ὑποταχθοῦν στὴ λατινικὴ ἐκκλησία, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ χρισθοῦν σύμφωνα μὲ τὸ λατινικὸ τυπικόν⁶. Ἡ κατάστασις ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἀνώτατης βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἀπαιτοῦσε μιὰ ἄμεση λύση, καὶ εἶναι δύσκολο νὰ φανταστεῖ κανεὶς ὅτι ὁ βυζαντινὸς κλῆρος τῆς Κωνσταντινούπολης ἄφησε νὰ κυλίσῃ ἓνα ἔτος χωρὶς νὰ ἀντιδράσῃ.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ γράμματος, ποὺ ὁ κλῆρος τῆς Κωνσταντινούπολης

1. Villehardouin, *La conquête*, § 459, 462, σελ. 275, 279.

2. Στὸ ἴδιο, § 463, σελ. 279.

3. Ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης περιγράφει τὰ δύο ταξίδια του στὴ Νίκαια. Τὸ πρῶτο, κατὰ τὸ ὁποῖο μετέφερε τὸ δεητήριον τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν ἔγινε σὲ περίοδο κρησφύγας, ἐνῶ τὸ δεύτερον, μετὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ προστάγματος τοῦ Θεοδώρου στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔγινε σὲ περίοδο νηστείας (Heisenberg, *Neue Quellen... II*, σελ. 40, 45). Πρβλ. ἐπίσης Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1681, 82.

4. Heisenberg, *Neue Quellen... II*, σελ. 27: εἰς χεῖρας παραδοθέντες ἐχθίστων ἀποστατῶν.

5. Πρβλ., στὸ ἴδιο, σελ. 15 κ.έ. τὴν ἀπαγόρευση τοῦ λατίνου πατριάρχη στοὺς βυζαντινοὺς κληρικοὺς νὰ ἱεουργοῦν ἂν δὲν ἀναφέρουν τὸ ὄνομά του στὴ λειτουργία.

6. *Acta Innocentii PP III (1198 - 1216)* ἐκδ. Th. Haluscynkyj, Βατικανὸ 1944, ἀρ. 109, σελ. 341.

ἀπηύθυνε στὸν Θεόδωρο, καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐγκωμίου στὸ ἴδιο πρόσωπο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κοινούς τόπους, ἔχουν καὶ ἐμφανεῖς καὶ οὐσιαστικὲς ὁμοιότητες, ποὺ μᾶς ὑποβάλλουν τὴν ἐντύπωση ὑπαρξῆς μιᾶς κοινῆς πηγῆς ἰδεολογημάτων, ποὺ ἔχουν σὰν στόχο τὴν κάλυψη τῶν διεκδικήσεων τοῦ κράτους τῆς Νικαίας νὰ θεωρηθεῖ ὡς ὁ νόμιμος συνεχιστὴς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας¹. Ὡστόσο, στὸ γράμμα ὑπάρχει μιὰ ἀρκετὰ σαφὴς μνεῖα ποὺ μᾶς βοηθᾷ νὰ τοποθετήσουμε χρονικὰ τὴν αἴτηση γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ πατριάρχου. Ἡ μνεῖα αὐτὴ εἶναι σημαντικὴ καθὼς δὲν ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Νικήτας Χωνιάτης στὸ ἐγκώμιο. Πρόκειται γιὰ τὴ σύλληψη Τούρκων αἰχμαλώτων σὲ μιὰ πολεμικὴ σύγκρουση². Χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ σύγκρουση αὐτὴ δὲν ἦταν ἄλλη ἀπὸ τὴ νίκη τοῦ Θεοδώρου ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ Μαυροζώμης καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ σουλτανάτου τοῦ Ἰκονίου³. Ἐνῶ, ὅμως, γιὰ τὸν Νικήτα Χωνιάτη, στὸ ἐγκώμιο, ἡ νίκη τοῦ Θεοδώρου ὁδήγησε τοὺς Τούρκους νὰ ζητήσουν εἰρήνη, μὲ τοὺς πιδ εὐνοϊκοὺς ὅρους γιὰ τὴ βυζαντινὴ πλευρά, γιὰ τοὺς κληρικοὺς τῆς Κωνσταντινούπολης οἱ Τούρκοι ἦταν ἐσαεὶ *δυσμεναίοντες*⁴. Ἡ διαφορετικὴ ἀντιμετώπιση τῶν σχέσεων τοῦ κράτους τῆς Νικαίας μὲ τὸ σουλτάνο τοῦ Ἰκονίου ἀπὸ τὰ δύο κείμενα δείχνει ὅτι ἀναφέρονται σὲ δύο διαφορετικὲς περιόδους τῶν σχέσεων αὐτῶν. Στὸ γράμμα τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν κληρικῶν, ἡ εἰρήνη μὲ τοὺς Σελτζούκους δὲν εἶχε ἀκόμη συμφωνηθεῖ.

Γνωρίζουμε ὅτι ἡ νίκη τοῦ Θεοδώρου ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ Μαυροζώμης συνοδεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀναγόρευση τοῦ πρώτου ὡς βασιλέα⁵. Ὡστόσο, ἡ νίκη τοῦ μονάρχη τῆς Νικαίας περιορίστηκε ἀπὸ τὸ ὅτι, γιὰ νὰ κλείσει εἰρήνη μὲ τὸ σουλτάνο, ἀναγκάστηκε νὰ παραχωρήσει στὸν Μανουὴλ Μαυροζώμη τὶς περιοχὲς ποὺ περιλάμβαναν τὴ Λαοδικεῖα καὶ τὶς Χῶνες⁶. Ἡ παραχώρηση αὐτὴ τοῦ Θεοδώρου ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσει τὰ νῶτα

1. Τέτοια ἰδεολογήματα ἦσαν: ἡ ἐπικράτηση τοῦ Θεοδώρου ἐπὶ τῶν ἰδρυτῶν αὐτονόμων ἐπικρατειῶν, ὁ προσεταιρισμὸς Λατίνων, ἡ θέση τοῦ Θεοδώρου στὴ βυζαντινὴ κοινωνία καὶ ἡ προοδευτικὴ ἀνοδὸς του στὸν θρόνο, κλπ. Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης, σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν γυναικοθεῖο τοῦ Θεοδώρου Βασίλειο Καματηρό, ἀποδίδει στὸν ἀποδέκτη τὴν πρωτοβουλία τῶν κινήσεων τόσο γιὰ νὰ θεωρηθεῖ τὸ κράτος τῆς Νικαίας συνεχιστὴς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ πατριάρχου (Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου. *Τὰ σωζόμενα*, ἐκδ. Σπ. Λάμπρου, τόμ. Β', Ἀθήνα 1880, ἀρ. 129, σελ. 258).

2. Heisenberg, *Neue Quellen...* II, σελ. 27, γρ. 14 - 15. Στὸ ἴδιο χωρίο μνημονεύεται καὶ σύλληψη Λατίνων.

3. Ν. Χωνιάτης, *Ἱστορία*, σελ. 626, λόγοι, ἀρ. 14, σελ. 136 - 137.

4. Heisenberg, *Neue Quellen...* II, σελ. 27.

5. Ν. Χωνιάτης, *Ἱστορία*, σελ. 626: *ὁ δὲ Λάσκαρις Θεόδωρος... ἀποκρουσάμενος ἐκεῖνον (Μανουὴλ Μαυροζώμη) καὶ ἐξέρυθρον πῆδιλον ὑποδύεται καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ὑφ' ὅλων τῶν ἐφ' ὧν ἀναγορεύται πόλεων*.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 638, διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ibn Bibi γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τὴ συμφωνία (H. Duda, *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi*, Κοπεγχάγη 1959,

του, για να αρχίσει τις επιχειρήσεις κατά των Λατίνων στη Νικομήδεια. Ήταν το τίμημα με το οποίο εξασφάλιζε την ειρήνη με το σουλτανάτο, όπως με τη συμφωνία με τον Ίωαννίτζη εξασφάλιζε τη διάσπαση των λατινικών δυνάμεων. Τη σύναψη ειρήνης με το σουλτανάτο πρέπει λοιπόν να την τοποθετήσουμε στα ίδια χρονικά πλαίσια με τη συμφωνία που ο Θεόδωρος έκαμε με τον Ίωαννίτζη και όπως οπωσδήποτε μετά την αποστολή του γράμματος από τον κληρο τής Κωνσταντινούπολης, στο οποίο μνημονεύονται οι έχθρικές τάσεις των Σελτζούκων. Το γράμμα πρέπει να γράφτηκε λίγο πριν την τεσσαρακοστή του 1207¹.

Στο έγκώμιο του Νικήτα Χωνιάτη στον Θεόδωρο υπάρχει ένα έκτεταμένο χωρίο σχετικό με τον μονάρχη του κράτους τής Νικαίας ως εκλεκτού του Θεού². Το χωρίο αυτό βρίσκεται ανάμεσα στη μνημόνευση των σχέσεων με το σελτζουκικό σουλτανάτο, που παρουσιάζονται σαν σύνολο, και την εξιστόρηση των γεγονότων τής Ηλουσιάδας, τής Ήρακλείας και τής Νικομηδείας, που, όπως είδαμε, εμφανίζονται σαν ένα και μοναδικό επεισόδιο. "Αν και ή παράθεση των γεγονότων στο έγκώμιο είναι θεματική, κατά γεωγραφική περιοχή, ο συγγραφέας παρεμβάλλει, περίπου χρονολογικά, την αναφορά σε ένα σημαντικό γεγονός, τη κρίση και τη στέψη του Θεοδώρου.

Η σύνοδος στη Νίκαια έγινε την τρίτη εβδομάδα τής τεσσαρακοστής του 1207, δηλαδή από τη 18η έως την 25η Μαρτίου. Η τελευταία ημέρα τής συνόδου, ή ημέρα του Ευαγγελισμού, ήταν ή πιο κατάλληλη μέρα για την ενθρόνιση του Μιχαήλ Δ' του Αύτωριανού, του πρώτου πατριάρχη που εκλέχτηκε στη Νίκαια³. Είναι γνωστό ότι για τη κρίση του Θεοδώρου, ο πατριάρχης έπρεπε να παρασκευάσει μύρο, που ετοιμάζεται την μεγάλη Πέμπτη, και είναι πιθανό να έχρισε και να έστειψε τον μονάρχη του κράτους τής Νικαίας την Κυριακή του Πάσχα, που το 1207 ήταν στις 18 Απριλίου⁴.

σελ. 38 - 39). Για τη χρονολόγηση τής συμφωνίας, ή έκδοχή του Ibn Bibi δεν προσθέτει τίποτα, ενώ ή αντιπαράστασή της με την έκδοχή του Χωνιάτη μ'ς οδηγεί σε ένα ζήτημα εκτός θέματος· πρβλ. Dölger, *Regesten*, αρ. 1668a, b.

1. Πρβλ. σελ. 68 σημ. 3.

2. Ν. Χωνιάτη, λόγοι, αρ. 14, σελ. 137 - 139.

3. Ίσως οι δύο πράξεις του Μιχαήλ Δ' Αύτωριανού, ή εγκύκλιος προς τον στρατό και ή επιστολή του στον Θεόδωρο, που τον πληροφορεί για την αποστολή τής εγκυκλίου (Ν. Οίκονομίδης, *Cinq actes inédits du patriarche Michel Autréianos*, REB 25, 1967, σελ. 141 - 145, ειδ. 115 - 120 (*Documents et études sur les institutions de Byzance (VIIe - XVe s.)*), Variorum Reprints XV, Λονδίνο 1976) είναι αυτές τής εποχής.

4. Μεταξύ τής 2ας Απριλίου 1207, κατά την οποία έληξε ή πολιορκία τής Κιβωτού από τον Θεόδωρο (Villehardouin, *La conquête* § 471, σελ. 287) και ως τις αρχές Μαΐου, όποτε πολιορκήσε την Κύζικο (§ 476, σελ. 291) δεν αναφέρονται πολεμικές επιχειρήσεις στην περιοχή του κόλπου της Νικομηδείας.

“Όταν ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις ἐπέστρεφε στὶς ἀρχὲς τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1207 ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῶν Λατίνων στὴν περιοχὴ τῆς Νικομηδείας, εἶχε ἤδη περάσει περίπου ἓνας χρόνος ἀπὸ τότε ποὺ ἀναγορεύτηκε βασιλέας καὶ μερικοὶ μῆνες ἀπὸ τότε ποὺ ὁ πατριάρχης τὸν ἔστεφε αὐτοκράτορα¹. Τὸ ἐγκώμιο τοῦ Χωνιάτη καὶ τὸ σελέντιον δείχνουν ὅτι ἀνάμεσα στὶς ρητορικὲς ἐκφράσεις καὶ τὶς τελετουργίες ὑπῆρχε ἀπόλυτη ἀκολουθία.

II. ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

1. Πρβλ. τὸ γράμμα τοῦ κλήρου στὴ σύζυγο τοῦ Θεοδώρου, γιὰ τὴν ἐκλογὴ πατριάρχη (H e i s e n b e r g, Neue Quellen. . . II, σελ. 30): *ταινωθείητε δὲ καὶ ὑμεῖς οἱ τῆς εὐσεβείας κράτορες τῷ τῆς αὐτοκρατορίας στεφάνῳ καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας συμβόλῳ ἐμπορηθείητε διαδήματι.*

